

ІСТОРИЗМ МИСЛЕННЯ ЛЕСІ УКРАЇНКИ У ДРАМАТИЧНІЙ ПОЕМІ “КАССАНДРА”

У статті здійснено спробу проаналізувати історичний аспект драматичного твору Лесі Українки “Кассандра”.

Леся Українка належить до надзвичайно рідкісних постатей. Але потрібен був час, як писав О.Гончар, щоб в усій справжності відкрилась нащадкам величава постать Лесі Українки, її подвижницька праця.

Літературна творчість поетеси була різноманітна, але зупинимось лише на історичній драмі “Кассандра”, над якою Леся Українка працювала впродовж семи років (1901-1907). Ця поема одна із найвизначніших творів письменниці, в якому загальнофілософська концепція історичного розвитку втілена найповніше.

Відомо, що в історичній науці однією із проблем є об’єктивне висвітлення минулої епохи самої в собі, не нав’язуючи їй свого бачення.

Історизм у літературі – це художнє освоєння конкретно-історичного розвитку певної епохи, її неповторних рис, колориту. В художній творчості минуле – це засіб художнього дослідження теперішнього, оскільки мотиви і картини історичного минулого можуть бути використані для відображення сучасності за принципом аналогії.

Використання історичних сюжетів – давня літературна традиція, до якої звернулася Леся Українка в поемі “Кассандра”.

Для розуміння історизму цього твору багато що дає нам Лесина стаття “Утопія в белетристиці”, в якій вона стверджує, що утопія – це “оживлення” майбутнього, а історичний твір – це “оживлення” минулого. І в першому, і в другому випадку поет розв’язує проблему дистанції, що віддаляє зображувану в творі епоху від сучасності. Для автора – утопіста і для автора-історика однаково актуальна проблема генетичного зв’язку з сучасністю. Леся Українка вважала, що проблему взаємозв’язку двох епох не можна розглядати прямолінійно, шляхом механічного перенесення сучасної людини в обставини майбутнього чи далекого минулого. На думку письменниці, основою для єдності між сучасним, минулим і майбутнім є художній синтез, в основі якого лежать суспільно-психологічні аналогії між різними історичними епохами, синтез історії і сучасності, міграція літературних героїв – типів з епохи в епоху на основі поетичної аналогії.

Поема “Кассандра”, як і “кожен історичний твір поетеси, містить ніби три пласти: узагальнено-символічний (філософсько-історичний), конкретно-історичний (факти, деталі давньої епохи) та індивідуально-психологічний (зв’язок із сучасним та майбутнім через художні характери – типи)” [1: 39].

Відносно філософських поглядів Лесі Українки, то “сам тільки факт, що з двадцяти Лесиних драм ... шістьнадцять є, по суті, історичними, дає підставу припустити, що історія для неї – справді системотворча світоглядна категорія, основний спосіб моделювання стосунків індивіда зі світом людської культури” [2:88].

Що ж до конкретно-історичного пласта твору, то загальновідоме свідчення А.Кримського, що поетеса працювала над історичним твором “як справжній учений, дослідник” [3:689]. Вона зверталася не лише до історичних монографій, але насамперед до оригінальних історичних документів. Такий підхід давав їй змогу не лише з першоджерел осмислювати історичну дійсність, а й виявляти свій погляд на доколишні події і перекидати місток до сучасності.

Леся Українка будує сюжет поеми на основі історичних джерел, але внутрішнє психологічне наповнення історичних подій здійснює по аналогії з сучасністю.

Важливе значення має загальнофілософська концепція історичного розвитку поетеси для з’ясування історизму твору. В поемі розкривається глибока психологічна драма головної героїні. Сюжет для свого твору письменниця взяла з античних легенд про Троянську війну. За стародавніми грецькими міфами, Кассандра – дочка троянського царя Приама і Гекуби. Аполлон за те, що дружина Приама відмовила йому в коханні, покарав Кассандру і дав їй дар віщування, але ніхто не вірив віщунці. На основі цього і розгортається у творі драматичний конфлікт.

Спочатку з’ясуємо суть і роль образу Мойри, котрий символізує історичну необхідність. Кассандра говорить про неї:

Не pomoже
твоя рука проти правиці Мойри [4:242].
А Мойра, брате, невблаганна Мойра?
Її ж бо воля світом всім керує [4:283].

В іншому контексті поетеса Мойру називає “долею”, але завжди її безапеляційні пророцтва – це об’єктивні закономірності:

Кассандра:

мені так страшно, я боюся долі... [4:255].

Кассандра:

Що зможуть проти долі всі боги?
Вони законам вічним підлягають
так, як і смерті, - сонце, місяць, зорі,
то світачі в великім храмі Мори,

боги й богині тільки слуги в храмі
всі владарки жорстокої раби [4:256].

Брат Кассандри – Гелен – також віщун, але без дару провидіння. Він ігнорує об'єктивні закономірності:
Я з правдою борюся і сподіваюся
її подужати і керувати,
от як стерничий кораблем керує
[4 : 283].

В основі поглядів – Гелена – чистий практицизм. Він віщує те, що вигідно людям, і використовує свій розум не для безкорисливого служіння істині:

Кассандра:

Як же ти віщуєш?
Що кажеш людям?

Гелен:

Те, що треба, сестро,
Те, що корисно, або що почесно [4:284].

Тому логічним є і його кінець як зрадника батьківщини: після зруйнування Трої Гелен пішов служити завоюванням.

Кассандра вважає, що і вона, і Гелен – лише знаряддя для реалізації цілей Мойри:

Я її знаряддя.
Тонкий фрігійський розум і гнучкий,
його зігнула Мойра і зломила,
її правиця і важка, й тверда,
вона кує з народів зброю світу,
а я і ти – ми тільки цвяхи в зброї.
Не переоцінюймо себе, Гелене [4: 289].

Це місце дуже важливе для з'ясування історизму твору. Відомо, що суб'єктивні наміри та цілі, щоб бути до кінця успішними, повинні збігатися з об'єктивним ходом історії, яку уособлює Мойра. Коли такої відповідності немає, то не можна досягти своєї мети.

Кассандра – розумна, вродлива, чесна, з ніжним і чуйним серцем, полум'яна патріотка. Але становище її трагічне. Через долю героїні Лесі Українка розв'язує складну філософську проблему історичного провидіння.

Кассандра більш глибоко розуміє історичні закономірності, але її пророчий дар в тому полягає, що вона вловлює, як писала Леся Українка О.Ю.Кобилянській, "не холодним знанням філософа, тільки інтуїцією":

Гелен:

Певне,
Боги в тім повинні, що дали тобі
пізнати правду, сили ж не дали,
щоб керувати правдою. Ти бачиш... [4:282].

Царівна Кассандра бачить лише найближчі наслідки дії, не до кінця усвідомлюючи загальний закон, їй невідомі перспективи Мойри – історії, і в цьому трагізм її становища. Цей трагізм посилюється ще й тим, що Троя веде несправедливу війну. Кассандра інтуїтивно відчуває несправедливий характер цієї війни і неминучість гибелі своєї вітчизни:

То не слова, я все те бачу, сестри,
що говорю, я бачу: Троя гине [4:238].

Пророчиця Кассандра – голос історичної справедливості й необхідності. Її душа – це поле битви, де зішлись у двобої об'єктивний закон історії і суб'єктивні почуття. Ми бачимо безнадійний двобій з історичною необхідністю в епізодах, коли Кассандра намагається врятувати Долона, і коли вона змушена була погодитись на шлюб з Ономаєм, і коли вона безуспішно хоче розбудити сп'янілих вартових.

Епізод з Сіноном є кульмінацією цієї внутрішньої боротьби в душі Кассандри. Весь трагізм в тому, що смерть Сінона не врятувала б Трої, як не врятувала її марно пролита кров лідійців. Справа не в Сіноні: від такої причини, як військова хитрість окремої людини, народи й держави не гинуть. Леся Українка стверджує, що причина загибелі Трої не зовнішня, а внутрішня: в відсутності внутрішніх потенціальних життєвих сил.

Загибель Трої – велика трагедія лише для справжньої патріотки Кассандри. Всі інші, потрапивши в рабство, примирилися зі своїм становищем. Опинившись перед вибором фізичної і духовної смерті, вони вибрали останню.

Леся Українка вважала, що справжня людина у подібній ситуації вибере фізичну, а не духовну смерть.

Історизм поетеси в цьому творі включає в себе не лише життєву правдивість, а й морально-етичну оцінку подій. На її думку, благородна історична мета вимагає таких же чистих з морального погляду засобів.

Героїня твору дуже чутлива до гармонії засобів і цілей. Хоч яка почесна мета – врятування рідного міста, проте вона вважає, що ганебний шлюб дочки Пріама з Ахіллесом не врятував би Трої. Не міг би врятувати її і підневільний шлюб Кассандри з Ономаєм.

Поетеса вустами Кассандри осуджує плазування "фрігійського розуму" своїх братів, які прагнуть будь-якими засобами досягти мети.

Беззавітно вірячи в прогресивний хід історії людства, Леся Українка була глибоко переконана, що сприяти цьому можуть лише люди високих моральних принципів. Прогрес суспільно-політичний та економічний, на думку Лесі Українки, має поєднуватися з прогресом морально-етичним.

Отже, головна героїня твору причетна до певної конкретно-історичної епохи. Істотні риси цієї епохи відбиваються в творі, але як елемент ширшого ідейно-художнього узагальнення, що синтезує не лише минуле і сучасне, а й майбутнє.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Войтюк А.Ю. Природа історизму Лесі Українки // Радянське літературознавство. - 1984. - № 5. – С.31-40.
2. Забужко О.С. До характеристики філософсько-історичної концепції Лесі Українки // Філософська і соціологічна думка. – 1989. – № 4. – С.86-96.
3. Кримський А. Ю. Із спогадів щирого друга // Твори: В 5 т. – К., 1972. – Т.2. – 750 с.
4. Леся Українка. Драматичні твори. – К., 1989.– 260 с.

Матеріал надійшов до редакції 15.12.2000 р.

Алексеева Т.Ф. Историзм Леси Украинки в драматической поэме "Кассандра".

В статье делается попытка проанализировать исторический аспект драматического произведения Леси Украинки "Кассандра".

Alexeyeva T.F.Lesya Ukraïnka's historism in a dramatic poem "Cassandra".

In the article an effort is made to analyse the historical aspect or Lesya Ukraïnka's dramatic piece "Cassandra".